

“Etisk” rättshistoria enligt Toomas Kotkas

HEIKKI YLIKANGAS, professor, emeritus, Helsingfors Universitet

JD Toomas Kotkas har ansett det nödvändigt att upprepa den kritik som han i sin avhandling "Suosiosta ja armosta" (2003) riktade mot undertecknad. Denna gång framförs kritiken på svenska så att även den nordiska publiken kan ta del av den (Retfaerd 1/112 2006). Den kritik som Kotkas framförde i sin avhandling fick erkännelse så till vida att docent Heikki Pihlajamäki, som fungerade både som avhandlingens andre förhandsgranskare och opponent under disputationen och som därigenom skrev ett utlåtande om avhandlingen till fakulteten (vilket senare publicerades), på inget sätt kommenterade den kritik som Kotkas riktade mot mig. På detta sätt ställde Pihlajamäki sig bakom Kotkas' kritik och gav den erkännelse. Detta var lika oväntat som olustigt för mig – även ur ett vetenskapligt perspektiv. Själv ansåg jag att kritiken var relativt irrelevant och svarade därför enbart på min hemsida på denna. Detta var tydligen en felbedömning, då Kotkas i sin nu ifrågavarande text upprepar kritiken som sådan. Antagligen förväntar han sig att jag inte heller denna gång skall svara offentligt. Vis av historien väljer jag nu en annan stig att följa.

Kotkas behandlar i sin text två vetenskapliga inriktningar, som båda enligt Kotkas bedömning har haft en "negativ effekt på ämnet rättshistoria". Dessutom är dessa inriktningar till sin natur "oetiska", då de inte tar ställning till vad som är rättvist och orättvist. Kotkas upplyser dock inte läsaren om huruvida denna etiska klassificering bör utföras enligt dagens kriterier eller gårdagens. Kotkas placerar mig i en av de negativa inriktningarna: "den strukturförklarande skolan". Han meddelar att ifrågavarande skola fått inspiration från tre håll: (framför allt) från den marxistiska samhällsteorin, från den klassiska positivismen och från den historiskvetenskapliga empirismen (även innefattande källkritiken).

Man kan förundra sig över hur dessa ingredienser överhuvudtaget kan jämkas samman till en grundsten för en skola. De utesluter ju alla varandra. Utgångspunkten för den marxistiska samhällsteorin, vilket redan skolböckerna i historia tar upp, är allmän samhällsteori, något som också torde stå klart redan utifrån namnet. Den innehåller två centrala postulat. För det första är samhällsutvecklingen oundvikligen färgad av förändringen från slav-samhället via feodalism och kapitalism till

det kommunistiska samhället. För det andra är utvecklingen även kantad av en strid mellan två samhällsklasser – den ägande klassen och arbetarklassen. Empirismen som vetenskaplig inriktning är i detta fall helt bunden av denna utvecklingsteori.

Hur skulle den historiska empirismen kunna böja sig för att jämkas samman med den marxistiska samhällsteorin, när den förstnämnda karakteriseras av "framskridandet från empiriska källor till generaliseringar och teorier"? Det är på detta sätt som Kotkas definierar min metod. Är inte dessa ur källorna utvecklade teorierna och generaliseringarna uppenbart en fara för den marxistiska samhällsteorin? De skulle ju kunna slå omkull några av marxismens grundteser. Det förhåller sig tydligen helt enkelt så, att Kotkas' kännedom om forskandet i allmänhet är alltför begränsad för diskussioner på denna nivå. Exempelvis: lagbundenhet hör till marxismen, sökandet efter regelmässigheter gör det inte. Det senare är en vedertagen samhällsvetenskaplig metod, något som Kotkas tydligen inte är medveten om. Lika omedveten tycks hans opponent ha varit.¹

På samma sätt sitter den klassiska positivismen illa i förhållande till den marxistiska samhällsteorin. Positivism innebär att man stöder sig mot fakta, inte mot den kommande utvecklingen. Detta har ingenting att göra med den marxistiska samhällsteorin. Nog om detta.

Av någon anledning har Kotkas inte uppmärksammat att fråga möjligen kan

vara om en vetenskap, en forskning, där man enligt de egna utgångspunkterna helt enkelt ärligt försöker hitta den bästa och mest heltäckande förklaringen. En sådan tolkning är tydligen för Kotkas – i förhållande till alla andra forskare än han själv – helt utesluten. Alla andra rättshistoriker, förutom Kotkas, är under ytan i själva verket dolda politiker, inte forskare.

Kotkas kritik är, än en gång, ett talande exempel på den enorma inverkan som den marxistiska samhällsteorin har haft och har i Finland. Denna inverkan kommer sig dock inte av att marxistisk forskning i någon större skala skulle ha bedrivits i Finland. Tvärtom, dylik forskning är enbart marginell, även mätt mot forskningen i de andra nordiska länderna. I historieforskningen finns den inte alls. Den marxistiska samhällsteorin har dock på ett avgörande sätt påverkat den finska forskningen genom att man i Finland, efter ett blodigt inbördeskrig, har städat undan allting som ens kommer i närheten av marxism. Detta är även orsaken till att idéhistorian åtnjuter den största respekten hos de finska forskarna. Man undviker ekonomiska och sociala faktorer när man formulerar förklaringarna till forskningsproblemen, emedan någon kunde tolka hänvisningar till dylika faktorer som uttryck för en marxistisk orientering. Efter att en forskare (i Finland) blivit stämplad på detta sätt är det inte längre nödvändigt att med vetenskapliga argument omkullkasta denna forskares argument. Ifrågavarande har fel a priori.

Det verkar som om Kotkas störs mest av att han inte i min produktion har hittat något direkt uttryck för marxism. Han korrigerar detta fel genom att anse det vara "förvånande" att inte ens Jukka Kekkonen

1 Se min hemisida www.helsinki.fi/people/heikki.ylikangas och den publikationsförteckning innefattande mina publikationer på andra språk än finska som finns att tillgå där.

öppet har erkänt att han är marxist. Detta är ett problem som det verkligen tål att funderas över, speciellt med beaktande av att marxistiskt orienterade samhällsvetare direkt har kritiserat min forskning för att den inte är marxistisk. Kotkas hänvisar inte på något sätt till denna kritik.

Att Kotkas, en forskare som disputerat, gör fel av den mängd och art som de i hans artikel är överraskande. Han verkar ha en helt felaktig uppfattning både om vedertagna begrepp och om källkritik. Med källkritik avses vanligen en avvägning av källornas sanningshalt. Kotkas tolkning av detta är märklig, då han till källkritiken knyter ett påstående om att "Ylikangas skrev att han inte kan förstå sådana åsikter enligt vilka det finns mer än en sanning om det förgångna". I verkligheten har jag sagt att en forskare omöjligt kan godkänna många olika och sinsemellan lika starka förklaringar till ett specifikt forskningsproblem. Om detta inte vore fallet, varför skulle man då överhuvudtaget forska? I så fall skulle det ju räcka med att man framförde en rad olika men lika möjliga förklaringar – som läsaren sedan får välja bland. Den som på riktigt ger sig i kast med forskning kommer i slutändan ex definitione att anse en förklaring vara bättre än de andra. Detta hindrar dock inte forskaren från att erkänna, att även andra förklaringar finns och att de har sina egna motive-ringar. Jag har till och med ansett det vara bra för forskningen att det på forskningsfältet finns många olika skolor och flera förklaringar till forskningsproblemen. Om detta nämner Kotkas – igen – ingenting, fast jag skrivit om detta i samma verk som han annars citerar. Ganska konstigt, skulle

jag säga, speciellt i anknytning till källkritiken.

Stick i stäv med vad han tidigare sagt läser Kotkas det till min och Kekkonens förtjänst att vi påvisat hur lagändringar är knutna till de "ekonomiska, politiska och sociala sfärena". Efter att ha gjort detta konstaterande vänder hur som helst Kotkas oss ryggen igen och kritiserar oss för att vi har gjort rätten till "ett ointressant forskningsobjekt". Hur så? Utgångspunkten för rättshistorisk forskning är förändringar i rätten. Detta torde även Kotkas kunna stå för. Först beskriver man den rättsliga förändringen, sedan börjar man leta efter dess orsaker. Utgångspunkten för denna analys är inte marxistisk samhällsteori, utan (i dagens läge) den demokratiska behandlingen av lagändringen i en parlamentarisk omgivning. Lagen är i första hand en på de politiska maktstrukturerna baserad kompromiss av partiets eller andra grupperings olika intressen. Så har det mutatis mutandis alltid varit. Bakom de olika grupperingarnas intressen finns det sociala, ekonomiska och maktpolitiska faktorer. Detta är fakta, inte teori. Inte heller denna grundläggande sak noterar eller nämner Kotkas. Man får en bild av att Kotkas anser att beaktandet av samhällsekonomiska faktorer alltid enbart och endast är ett uttryck för marxism och att det alltid som sådant bör stävjas. Den utveckling som Kotkas å andra sidan talar för, nämligen öppnandet och breddandet av de rättshistoriska gränserna, drar dock på intet sätt nytta av en dylik tolkning.

Efter dylik hård kritik kunde man vänta sig att Kotkas presenterade sin egen, välgående förklaring till hur man bör forska i rättshistoria. Av någon anledning får vi

ingen sådan presentation. Mot slutet av artikeln blir Kotkas framställning allt dunklare och mer motsägelsefull. Å ena sidan säger han att rättshistorisk forskning bör vara narrativ – utan att han bryr sig om ifall de berättelser eller tolkningar, som berättelsen bygger på, är "faktiska eller riktiga". Den betydelse som man (senare) ger dessa berättelser löser allt. På detta sätt anser han sig antagligen kapabel att lämna frågan om skälen för den rättsliga förändringen utan hänsyn. Inte heller tar han upp den viktiga omständigheten, att problemforskning alltid i grund och botten är beskrivning (berättelse), eller ens det, att det inte finns någon klar gräns mellan beskrivning och förklaring. Förklaring skall bara förstås som en djupgående beskrivning av utvecklingen, det är inte mer med det.

Å andra sidan anser Kotkas att rättshistorian inte nödvändigtvis behöver ha något syfte. Han betonar dock, genom att citera Derrida, att universiteten skall "bedra sin viktigaste uppgift – strävan efter sanningen... och den kommande demokratin". Har alltså universiteten andra uppgifter än vetenskapen, eller hör inte rättshistoria överhuvudtaget till universitetsämnen?

Tydligen inte, eftersom rättshistorian enligt Kotkas uppställning inte ens når upp till de mest grundläggande kraven på vetenskap. Och vad är sen den "kommande demokratin" och främjandet av denna? Frågan är än mer viktig, eftersom Kotkas förbjuder forskningen att på något sätt försöka tjäna beslutsfattandet. Vad kan möjligen menas med främjandet av den kommande demokratin i så fall?

Det är upp till läsaren att gissa vad som egentligen döljer sig bakom Kotkas förvirrade påståenden. Är han oförmögen att göra en teoretisk analys, eller vad är det egentligen frågan om?

Kotkas anser att rättshistoria inte behöver ha något syfte. Min åsikt är ändå att Kotkas' artikel nog hade ett syfte. Det ter sig som om Kotkas' huvudsakliga syfte inte i artikeln varit att presentera sin egen uppfattning om rättshistorian, utan att viktigare har varit att förse vissa av de finländska forskarna med möjligast negativa stämplor. På detta sätt handlar Toomas Kotkas, vars främsta uppgift enligt egen utsago är att försvara en högt etisk rättshistoria mot angrepp från de oetiska inriktningarna.